

บทบาทและแนวทางการส่งเสริมอาชีพลิเกในชุมชนตรอกลิเก จ.นครสวรรค์

The Role and Supporting Tendency of Likae as profession
in the of Likae community of Nakhonsawan Province.

อภิญา ชำนิ

บทคัดย่อ

การศึกษางานวิจัยเรื่อง "บทบาทและแนวทางการส่งเสริมอาชีพลิเกในชุมชนตรอกลิเก จังหวัดนครสวรรค์" มีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและบทบาทของอาชีพลิเกในชุมชนตรอกลิเก จังหวัดนครสวรรค์ 2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อบทบาทของอาชีพลิเกในชุมชนตรอกลิเกจังหวัดนครสวรรค์ 3. เพื่อหาแนวทางการส่งเสริมอาชีพลิเกในชุมชนลิเกจังหวัดนครสวรรค์ โดยวิธีการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง และวิเคราะห์ตามโครงสร้างแบบสัมพัทธ์ที่กำหนด จากการสังเกตและสัมพัทธ์ โดยตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือโดยนำคิตฤษฎีสามเ้าการเทียบเคียงข้อมูล ผู้วิจัยมุ่งเน้นเพื่อให้ได้แนวทางการส่งเสริมอาชีพลิเกในชุมชนตรอกลิเกจังหวัดนครสวรรค์

ผลการวิจัยพบว่าปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อบทบาทของอาชีพลิเกในชุมชนตรอกลิเก จังหวัดนครสวรรค์ คือ ยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลง ลิเกไม่ได้รับความนิยมจากคนในสมัยปัจจุบันส่งผลให้การว่าจ้างลิเกน้อยลงจึงกระทบกับรายได้ในการประกอบอาชีพลิเกไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิต ผู้ประกอบอาชีพลิเกจึงประกอบอาชีพอื่นเสริมเพื่อหารายได้เสริมให้พอต่อรายจ่าย ในยุคโลกาภิวัตน์เทคโนโลยีที่ทันสมัยเช่นนี้ ถือเป็นปัจจัยหลักที่ส่งผลกระทบต่อ และยังพบภัยคุกคามอาชีพลิเกในยุคนี้คือการแสดงลิเก แผ่นซีดี ดีวีดี ได้ถูกบันทึกภาพและเสียง บรรจุลงแผ่นบันทึกเพื่อใช้จำหน่าย เปิดออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ท้องถิ่น ทำให้เกิดความสับสนของผู้ชมมากขึ้น ผู้ชมสามารถเลือกชมคณะที่ตนชื่นชอบได้โดยจ่ายเงินเพียงไม่กี่ร้อยบาท ส่งผลให้บทบาทการแสดงลิเกเปลี่ยนไปจากอดีต ในอดีตนั้นลิเกถือเป็นเครื่องสมโภชเฉลิมฉลองงานบุญของวัด และเป็นเครื่องประกอบการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่ในปัจจุบันการแสดงในรูปแบบงานโชว์วงดนตรี เข้ามามีบทบาทแทนการแสดงลิเกอีกทั้งยังตอบสนองความต้องการของมนุษย์ในยุคโลกาภิวัตน์ ผู้วิจัยยังพบว่า ระบบ -

เครือข่าย " สายโลหิตของลิเก " เป็นสิ่งเดียวที่ทำให้ลิเกดำรงอยู่ได้ในปัจจุบันในชุมชนตรอกลิเก ผู้วิจัยได้ศึกษาหาแนวทางการส่งเสริมในแง่มุมมองของการสร้างชุมชนลิเกเข้มแข็ง เปลี่ยนจากสลัมลิเก เป็น ฮอลลีวูดลิเก (Hollywood like) เป็นการดำเนินความร่วมมือในทุกภาคส่วนให้เกิดความสำนึกทางวัฒนธรรม จำแนกแนวทางการส่งเสริมออกเป็น 3 ส่วน คือ 1. แนวทางการส่งเสริมจากหน่วยงานภาครัฐ 2. แนวทางการส่งเสริมโดยเน้นเรื่องจิตสำนึกของเยาวชน 3. แนวทางการส่งเสริมให้ชุมชนดำรงอยู่ได้อย่างเข้มแข็งและยั่งยืน

บทนำ

ลิเกหรือนาฏกรรมดนตรีถือเป็นการแสดงออกอย่างหนึ่งที่มีมาแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและมีวิวัฒนาการมาตั้งแต่สมัยอยุธยาแรกเริ่มความเป็นมาของลิเกแต่เดิมมาจากบทสวดแขกที่พวกมุสลิมนิกายชีอิท อพยพเข้ามาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้รับการส่งเสริมให้มีการแสดงลิเกแทนมหรสพหลวงอื่นๆ ด้วยความนิยมของคนในสังคมจึงสามารถหาความบันเทิงชมจากการแสดงลิเกในงานพระราชพิธีที่ราชสำนักจะจัดฉลองสมโภชขึ้นในวาระต่างๆ

เบรตเลย์ได้กล่าวถึงความหมายของมหรสพของสังคมไทยแต่เดิมว่าหมายถึง "การสมโภชฉลองมีการศพบใหญ่คือบรมศพ เป็นต้น" (เบรตเลย์ แदनบิซ อักษรวิธานศัพท์, 2514:518) แม้ว่า จะมีได้เป็นส่วนหนึ่งของงานพิธีกรรมโดยตรง แต่ก็เป็นที่นิยมมีเอาไว้ ด้วยระบบเศรษฐกิจของสังคมก็เป็นตัวแปรที่สำคัญที่ส่งผลถึงวิวัฒนาการอย่างมาก อาทิ เช่น เงินตราที่ขยายตัวขึ้นใน สมัยรัตนโกสินทร์ส่งผลต่อฐานะความเป็นอยู่และลักษณะการหาความบันเทิงชมของคนในสังคม ได้รับความนิยมมากขึ้น ผู้มีฐานะดีสามารถจ้างงานมีพิธีฉลองและจ้างมหรสพไปสร้างความบันเทิง นาฏดุริยางค์ "ลิเก" ได้มีการสืบทอดโดยไม่มีรูปแบบการแสดง หรือแบบแผนที่เคร่งครัดมากนัก แต่ก็ยังคงจารีตลักษณะของการเปล่งเสียงร้อง เล่น เจริญ ทำทางการร่ายรำ ซึ่งลักษณะของการสืบทอดเกิดจากการเรียนรู้การสร้างสรรค์ถ่ายทอดต่อกันมารวมถึงสภาพของสังคมไทยที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุค เช่น ละกูเยา (ลำตัด) และมาเป็นฮันดาเลาะ หรือละครชุดสั้นๆ พัฒนามาเป็นลิเกบันตน ลิเกลูกบท ลิเกทรงเครื่อง ตามลำดับ ซึ่งถือว่าเป็นวิวัฒนาการการพัฒนาปรับเปลี่ยนได้อย่างสอดคล้อง ตอบสนองกับรสนิยมผู้เสพความบันเทิงของคนในสังคมจนเกิดการแข่งขันด้านการแสดงมีวิกลิเกขึ้นในกรุงเทพบานครมากมายและได้กระจายไปสู่จังหวัดใหญ่ ๆ เช่น พระนครศรีอยุธยา ลพบุรี อ่างทอง นครสวรรค์ พิจิตร พิษณุโลก เป็นต้น

ความสำคัญ

จังหวัดนครสวรรค์ เป็นจังหวัดที่มีคณะลิเกขึ้นหลายคณะ ตั้งอยู่มากกว่า 150 คณะ โดยเฉพาะในพื้นที่บริเวณตรอกลิเก ที่ชาวบ้านจังหวัดนครสวรรค์เรียกขานจนติดปาก “ตรอกลิเก” ถือว่าตรอกลิเกเป็นชุมชนที่มีผู้ประกอบการอาชีพลิเกที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทยเป็นชุมชนแออัดคับคั่งไปด้วยคณะลิเก แต่ปัจจุบันพบว่าลิเกที่อาศัยอยู่ในตรอกลิเกนั้นมีจำนวนลดลงด้วยพบว่าลิเกไม่ได้รับการว่าจ้างตามงานประเพณี งานรื่นเริงต่างๆ ผู้ประกอบการอาชีพลิเกจึงประสบปัญหาความเป็นอยู่ ผู้ประกอบการอาชีพลิเกจึงขยับขยายถิ่นฐานไปอยู่ในพื้นที่ที่ตนสามารถประกอบอาชีพได้ถูกลดบทบาทในสังคมลงไม่ได้รับการว่าจ้างตามงานประเพณี งานรื่นเริงต่าง ๆ ดังสมัยก่อน จึงส่งผลกระทบต่อโดยตรงกับผู้ประกอบการอาชีพลิเกในตรอกลิเกจังหวัดนครสวรรค์ ทำให้ลิเกประสบปัญหาความเป็นอยู่ในการดำรงชีวิตจึงทำให้ต้องมีภาระขยับขยายถิ่นฐานไปอยู่ในพื้นที่ที่ตนสามารถประกอบอาชีพได้พื้นที่ที่ไม่มีคณะลิเกเปิดแข่งขัน หรือย้ายคณะเปลี่ยนการประกอบอาชีพ เพื่อหาอาชีพที่ทำให้ความเป็นอยู่ดีขึ้นกว่าการประกอบอาชีพลิเก ด้วยเหตุนี้ทำให้คณะลิเก ในตรอกลิเกจังหวัดนครสวรรค์ ลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 2542:98-213) ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาหาผลกระทบที่มีต่อบทบาทของอาชีพลิเกในชุมชนตรอกลิเก จ.นครสวรรค์ เพื่อหาแนวทางการส่งเสริมอาชีพลิเกในชุมชนตรอกลิเก จังหวัดนครสวรรค์ อีกทั้งผู้ที่ประกอบอาชีพลิเกในปัจจุบัน จะได้รับการผลักดัน และสนับสนุนจากหน่วยงานทุก ๆ ภาคส่วนสืบไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและบทบาทของอาชีพลิเกในชุมชนตรอกลิเกจังหวัดนครสวรรค์
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อบทบาทของอาชีพลิเกในชุมชนตรอกลิเกจังหวัดนครสวรรค์
3. เพื่อศึกษาแนวทางการส่งเสริมอาชีพลิเกในชุมชนตรอกลิเกจังหวัดนครสวรรค์

กรอบแนวคิดการวิจัย

ผู้วิจัยมุ่งศึกษาประวัติความเป็นมาของรูปแบบการแสดงลิเกและบทบาทอาชีพลิเกในชุมชนตรอกลิเก จังหวัดนครสวรรค์ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 ถึง พ.ศ. 2553 โดยศึกษาจากข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการสัมภาษณ์จากบุคคลที่มีความคุ้นเคยในชุมชน ในการค้นคว้างานวิจัยผู้วิจัยได้มุ่งเน้นแนวทางการส่งเสริมผู้ประกอบการอาชีพลิเกชุมชนสู่ความยั่งยืน จากการศึกษาการใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยแบบสัมภาษณ์งานวิจัย และใช้แนวคิดทฤษฎีมาเทียบเคียงข้อมูล จึงทำให้การตีความข้อมูลแตกต่างกันนอกจากนี้เพื่อทดสอบให้แน่ใจว่าการวิเคราะห์ถูกต้องแม่นยำโดยใช้วิธีการสังเกตควบคู่ พบว่า องค์ประกอบสำคัญที่เป็นแนวทางการส่งเสริมอาชีพลิเกที่จะทำให้ชุมชนเข้มแข็งประกอบด้วย 3 ส่วน คือ สร้างงาน สร้างรายได้ สร้างความมั่นคง

ขอบเขตของการวิจัย

งานวิจัยเรื่องบทบาทและแนวทางการส่งเสริมของอาชีพลิเกในชุมชนตรอกลิเกจังหวัดนครสวรรค์เป็นการวิจัยโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ในการเก็บข้อมูลจากเอกสาร(Documentary Study) ดำาร่างต่างๆ ตลอดจนออกเก็บข้อมูลภาคสนาม (Field work)แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์เปรียบเทียบ สรุปและนำเสนอผลการวิจัย ดังมีขั้นตอนดังนี้

1. ระเบียบวิธีวิจัย
2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
3. การตรวจสอบและตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ
4. การเก็บรวบรวมข้อมูล
5. การวิเคราะห์ข้อมูล

นิยามคำศัพท์เฉพาะ

ลิเก หมายถึง การแสดงชนิดหนึ่งโดยผู้เล่นจะแต่งองค์ทรงเครื่องโดยแต่งกายเลียนแบบกษัตริย์ มีการร้องโต้ตอบด้วยตนเอง เจรจาภาษาพูดไปด้วย มีดนตรีรับเป็นช่วงๆ รวมทั้งทำท่าการรำรำตามทำนองของดนตรีที่รับ

อาชีพลิเก หมายถึง ผู้ได้รับการฝึกหัดหรือมีความสนใจแสดงลิเก จนสามารถออกแสดงร่วมกับคณะได้

บทบาทของลิเกในชุมชนตรอกลิเก จ.นครสวรรค์ หมายถึง การแสดงอย่างหนึ่งที่ถือเป็นเครื่องบันเทิงหรือมหรสพของประชาชนคนชั้นกลาง ที่มีการว่าจ้าง เพื่อแสดงในงานเทศกาลงานบุญประเพณีต่างๆ การแสดงนี้ยังเป็นสื่อที่สามารถจรรโลงจิตใจคนก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ต่อครอบครัว ชุมชนและสังคมให้อยู่ในศีลธรรมอันงามได้

วิธีการดำเนินงานวิจัย

การวิจัยบทบาทและแนวทางการส่งเสริมอาชีพลิเกในชุมชนตรอกลิเก จ.นครสวรรค์ มีโครงสร้างในการดำเนินการวิจัย ดังต่อไปนี้

1. ทบทวนศึกษาค้นคว้าจากเอกสารที่เกี่ยวข้องจากแหล่งเอกสารต่าง ๆ ประเด็นที่สัมพันธ์กับกรอบแนวคิด ได้แก่ ความเป็นมาของลิเก ประเภทลิเกในประเทศไทยองค์ประกอบของการแสดงลิเก
2. การศึกษาข้อมูลภาคสนามด้วยการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยที่ใช้กับประชากรกลุ่มตัวอย่าง การสัมภาษณ์เพื่อนำข้อมูลมาเป็นหลักในทการวิเคราะห์ผลการศึกษาในประเด็นของ

ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อบทบาทของอาชีพลิเกในชุมชนตรอกลิเกจังหวัดนครสวรรค์ เพื่อนำไปสู่การศึกษาแนวทางการส่งเสริมอาชีพลิเกในชุมชนตรอกลิเกจังหวัดนครสวรรค์

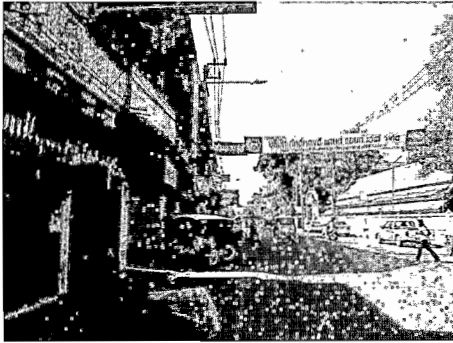
3.วิธีการสรุปผลวิเคราะห์ข้อมูล โดยวิธีการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องจากแหล่งเอกสารต่างๆ และวิเคราะห์ตามโครงสร้างแบบสัมพัทธ์ที่กำหนดขึ้นโดยนำอภิปรายในความเรียง ซึ่งผู้วิจัยได้ข้อมูลจากการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารที่เกี่ยวข้องและจากการสังเกตและสัมพัทธ์ ศึกษาวิเคราะห์ตามจุดมุ่งหมายและขอบเขตที่กำหนดไว้ โดยตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือโดยนำคิตทฤษฎีสามเฝ้าการเทียบเคียงข้อมูลมาใช้

ผลการวิจัย

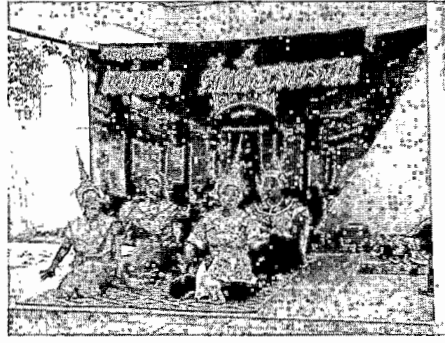
1.ประวัติความเป็นมาและบทบาทของอาชีพลิเกในชุมชนตรอกลิเกจังหวัดนครสวรรค์

ชุมชนตรอกลิเกตรอกนครสวรรค์ เป็นพื้นที่ที่มีผู้ประกอบการอาชีพลิเกรวมตัวอยู่เยอะที่สุด ตั้งแต่อดีตในปี พ.ศ.2423 ดังหลักฐานทางวิชาการ (สุรพล วิรุฬห์รักษ์, 2546, "วิวัฒนาการของลิเกในประเทศไทย" ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคกลาง เล่ม12, มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, หน้า 5869-5871) จนถึงปัจจุบันนี้มีเพียง 31 คณะ คณะลิเกที่ยังอยู่ในตรอกลิเก จ.นครสวรรค์ในปัจจุบันนี้ ประวัติความเป็นมาของชุมชนตรอกลิเก จังหวัดนครสวรรค์ ก่อนช่วงปี 2523 ผู้ประกอบอาชีพลิเกต่างๆ ได้อาศัยอยู่ด้านหน้าวัดนครสวรรค์ ถนนโกสีย์ ซึ่งเป็นสถานที่ที่ใช้ในการประกอบอาชีพลิเกในการแสดงลิเกกับตรงด้านหน้าวัดนครสวรรค์ (ซึ่งปัจจุบันเหลือแค่เพียงละครชาตรี ของคณะลุงแองศักดิ์) บริเวณด้านหน้าวัดนครสวรรค์ ถนนโกสีย์ ที่เคยเป็นที่อยู่อาศัยของลิเกนั้นได้เกิดเพลิงไหม้หนักคณะลิเกต่างๆ ที่เข้าบ้านทำสำนักงานลิเก หลังจากเกิดเพลิงไหม้ที่ตรอกลิเก ทำให้ผู้ประกอบการอาชีพลิเกไม่มีที่อยู่อาศัย เนื่องจากเจ้าของที่ดินนั้นได้สร้างตึกอาคารพาณิชย์ เพื่อทำการค้า ธุรกิจ ผู้ประกอบอาชีพลิเกต่างๆ ไม่มีเงินเพียงพอที่จะเช่าตึก หรือเช่าอาคารพาณิชย์นั้น จึงได้อพยพโยกย้ายมาจับจองที่ดิน สร้างบ้านเรือนอยู่กันเองตามแต่กำลัง อย่างหนาแน่น จนกลายเป็นชุมชนแออัดซึ่งที่ดินที่ผู้ประกอบการอาชีพลิเกจับจองนั้นเป็นที่ดินของราชพัสดุในซอยสวรรคตวิถี 18 ริมอุทยานนครสวรรค์ที่อาศัยอยู่ในปัจจุบัน

ยุคเริ่มต้นของตรอกลิเกจังหวัดนครสวรรค์ อยู่ในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2523 ซึ่งช่วงนั้น นายกรัฐมนตรีของประเทศไทย คนที่ 16 ฯพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ได้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี 3 สมัย ระหว่างปี พ.ศ. 2523 ถึง พ.ศ. 2531 ผู้ประกอบอาชีพลิเกต่างๆ ได้อาศัยอยู่ด้านหน้าวัดนครสวรรค์ ถนนโกสีย์ ช่วงปลายปีพ.ศ.2523 ได้เกิดเพลิงไหม้หนักคณะลิเกต่างๆ ที่เข้าบ้าน

ภาพที่ 1 บริเวณหน้าวัดนครสวรรค์

ภาพที่ 2 ลิเกกับน คณแม่แอ่ง ศักดิ์พรพรหม

ภาพที่ 3-4 ชุมชนตรอกลิเก จังหวัดนครสวรรค์ในปัจจุบัน

ภาพที่ 5 ชุมชนตรอกลิเก จังหวัดนครสวรรค์ในปัจจุบัน

ทำสำนักงานลิเก อาศัยอยู่บริเวณหน้าวัดนครสวรรค์ ถนนโกสีย์ ไม่มีที่อาศัย เนื่องจากหลังจากเกิดเหตุไฟไหม้เจ้าของที่ดินนั้นได้สร้างตึก อาคารพาณิชย์ เพื่อทำการค้า ธุรกิจ ผู้ประกอบอาชีพลิเกไม่มีเงินเพียงพอที่จะเช่าตึก เช่าอาคารพาณิชย์นั้น จึงได้อพยพโยกย้ายมาจับจอง

ที่ดิน ที่ดินของราชพัสดุในซอยสวรรคตวิถี 18 ริมอุทยานนครสวรรค์ สร้างบ้านเรือนอยู่กันเองตามแต่กำลัง จนเป็นชุมชนแออัดคับคั่งไปด้วยผู้ประกอบอาชีพลิเกทั้งสิ้น และเป็นที่รู้จักของคนในจังหวัดนครสวรรค์ว่า “สลัมลิเก” ช่วงสมัยนั้นถือว่า บทบาทของลิเกมีความสำคัญมาก ลิเกถือเป็นเครื่องบันเทิงหรือมหรสพของประชาชนคนชั้นกลาง การแสดงลิเกนั้นนอกจากจะสร้างความบันเทิงแล้ว ยังเป็นสื่อปลูกฝังจิตใจได้สำนึกอันดีงาม ให้กับสังคมอีกด้วย โดยการศึกษาการเทียบเคียงข้อมูลจากการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ และหลักฐานเอกสาร (สุรพล วิรุฬห์รักษ์, 2546, “วิวัฒนาการของลิเกในประเทศไทย” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคกลาง เล่ม 12, มุลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทยธนาคารไทยพาณิชย์, หน้า 5869-5871)

ยุคเฟื่องฟูตรอกลิเกจังหวัดนครสวรรค์ ในช่วงปี พ.ศ. 2524 เป็นต้นมารัฐบาล ประกาศลดค่าเงินบาทถึง 2 ครั้งจากวิกฤตการณ์น้ำมัน คือ พ.ศ. 2524 - 2527 มีการควบคุมการใช้พลังงานเพื่อลดภาระรัฐบาลลดแรงคี่ให้ประชาชนประหยัดพลังงาน ภาระหนี้ต่างประเทศในปี 2524 เพิ่มสูงขึ้นและทุนสำรองระหว่างประเทศลดลงอย่างมาก รัฐบาลทำการเจรจาขอกู้เงินจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) เป็นครั้งแรก ในปี 2525 ปัญหาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจด้านต่างประเทศก็ยิ่งเพิ่มขึ้นจนถึงจุดวิกฤติปี 2526 ในปี 2527 รัฐบาลทำการกู้ IMF เป็นครั้งที่ 2 สถานการณ์เศรษฐกิจก็ไม่ฟื้นฟูขึ้น จากวิกฤตเศรษฐกิจ รัฐบาลประกาศปรับปรุงระบบแลกเปลี่ยนเงินตรา มาใช้ระบบที่ผูกค่าเงินบาทไว้กับกลุ่มเงินตราของประเทศคู่ค้าสำคัญของไทย โดยรณรงค์ปลูกฝังให้ประชาชนช่วยกันประหยัด และหันมาใช้สินค้าไทย ลดการฟุ่มเฟือย ชะลอการนำเข้า ส่งเสริมการส่งออก ในปี 2528 หนี้สินสูงมากขึ้น รัฐบาลจึงขอกู้เงินจาก IMF เป็นครั้งที่ 3 เพื่อเสริมฐานะเงินตราต่างประเทศให้มั่นคงพอที่จะรับกับสถานการณ์ที่ผันผวนรัฐบาลมีนโยบายสนับสนุนให้คนไทยใช้ของไทย ซื้อของไทย กินของไทย ผู้ประกอบอาชีพลิเกจึงได้รับผลรับทางการเศรษฐกิจอย่างดีจากนโยบายของรัฐบาล จึงทำให้อาชีพลิเกในสมัยแตกหน่อห่อเชื้อ มีสาขา มีคณะออกมาจำนวนมาก เพราะได้รับความนิยม จนเวลานั้นในตรอกมีคณะลิเกอาศัยมากกว่าร้อยคณะศิลปะการแสดงแขนงนี้ ได้รับการสนับสนุน จากรัฐบาลและบุคคลทั่วไปการคำว่า อนุรักษ์ไทย ใช้ของไทยกินของไทย

ยุคตกต่ำของตรอกลิเกจังหวัดนครสวรรค์ แต่เศรษฐกิจเฟื่องฟู (2529-2533) รัฐบาลชาติชาย โดยพล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ นายกษณะนั้น เศรษฐกิจไทยช่วงปี 2531-2533 เติบโตมากกว่า 10 % จนถูกขนานนามว่ายุคทองเพราะคนไทยส่วนใหญ่ มั่งคั่งเพิ่มขึ้นโดยถ้วนหน้า การแก๊งกำโรขยายวงกว้างจาก หุ่น ที่ดิน ไปสู่ใบจอร์จยนต์ ฯลฯ ยิ่งพล.อ.ชาติชาย ประกาศวิสัยทัศน์เปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้าทำให้คนไทยฝันถึงตัวเลขในกระเป๋าถ้วนทุกคืนวัน ส่งผลอีกครั้กับผู้ประกอบอาชีพลิเก มีผู้ว่าจ้างสนใจที่ว่าจ้างงานในงานมงคลต่างๆ มากขึ้น เป็นที่ทราบกันอยู่แล้ว ความความเจริญเติบโตของยุคสมัยนั้นรวดเร็วลิเกจึงต้องมีการพัฒนาการแสดงที่มีความทันสมัยเพื่อจะได้ดึงดูดความสนใจของบุคคลทั่วไปเข้ามาสนใจศิลปะการแสดงลิเกเศรษฐกิจในสมัยนั้นขยายตัวได้อย่างรวดเร็วเกินไปความเจริญทางเศรษฐกิจเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพทุกด้านของประเทศสามารถช่วยลดปัญหาความยากจนได้ และการพัฒนาทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเพื่อความ

อยู่รอดของผู้ประกอบอาชีพลิเกให้มีรายได้เพิ่มขึ้น ช่วงเวลาต่อมาความมั่งคั่ง จากการวิ่งไล่ล่าราคา และกำไรในอนาคตถูกเรียกว่า เศรษฐกิจฟองสบู่ หากลึกลงไปข้างใน กลับมีแต่ความกลวงและว่างเปล่า จนในที่สุดการชลดตัวทางด้านเศรษฐกิจเป็นช่วงเวลาที่ย่ำแย่ที่สุดของตรอกลิเก การขยายตัวทางเศรษฐกิจชะลอตัวลง จึงทำให้คนในประเทศไทย เริ่มรู้ตัวว่าจะต้องประหยัดจนเรียกว่า ยุครัดเข็มขัด บั๊จจัยที่นอกเหนือจากบั๊จจัยสี่แล้วคนส่วนใหญ่จะปฏิเสธการใช้จ่ายอย่างสิ้นเชิงผู้ประกอบอาชีพลิเกก็เป็นอีกอาชีพหนึ่งที่ได้รับผลกระทบกับยุครัดเข็มขัดอย่างมาก จากเดิมที่การแสดงลิเกที่ถือเป็นเครื่องมือหรือสหายของประชาชนคนชั้นกลางที่ขาดเสียมิได้ แต่ลิเกก็ไม่ได้รับการว่าจ้างอย่างเคย ในช่วง พ.ศ.2535 - พ.ศ.2538 นายชวน หลีกภัย ก้าวขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรีปัญหาเศรษฐกิจหนักจนต้อง ลอยตัวค่าเงินบาทเศรษฐกิจตกต่ำชาวยากหมากแพงอย่างมาก คณะลิเกจำนวนมากที่ตั้งอยู่ชุมชน ตรอกลิเก จ.นครสวรรค์ ได้รับผลกระทบอย่างมาก คณะลิเกหลายคนปิดตัวลงเนื่องจากประสบกับ ปัญหา รายรับไม่เพียงพอในการจัดการบริหารคณะ ในปี พ.ศ. 2540 เหลือคณะลิเกเพียง 40 คณะ จนถึงปัจจุบันนี้มีเพียง 23 คณะ คณะลิเกที่ยังอยู่ในตรอกลิเก จ.นครสวรรค์ในปัจจุบันนี้ ส่วนใหญ่ แล้ว มีความรัก ความผูกพัน และภาคภูมิใจอย่างยิ่งกับศิลปะการแสดงที่เป็นเอกลักษณ์อันโดดเด่น

แต่ถึงอย่างไรด้วยสภาวะทางเศรษฐกิจของประเทศสภาวะแวดล้อมทางสังคมที่เกิดขึ้น ผู้ประกอบอาชีพลิเกที่มีใจรักในการแสดงลิเกก็ไม่ห่อถอยที่จะรักษาอาชีพนี้ไว้มีแต่จะปรับเปลี่ยน พัฒนาการแสดงให้ทันตามยุคสมัย ตามความต้องการของผู้ชม ซึ่งจากการศึกษาจะเห็นได้ว่าในช่วงเวลาหนึ่ง นับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 ถึงรัชกาลที่ 7 เรื่อยมาจนถึง พ.ศ.2454 และปัจจุบันนี้ลิเกก็ มีความเป็นมามากกว่า 100 ปี (สุริยา สมุทคุปติ, 2541, หน้า 67) วงการลิเกเคยได้ก้าวเข้าสู่ยุคทองหรือยุคที่ศิลปะการแสดงแขนงนี้ได้รับความนิยมถึงขีดสุดและได้พัฒนาตัวเองให้ก้าวไกลทั้งใน ด้านคุณภาพและในด้านปริมาณ ซึ่งลิเกเป็นศิลปะการแสดงที่เปิดกว้าง พร้อมทั้งจะปรับเปลี่ยนทั้ง รูปแบบและเนื้อหาให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดอยู่ตลอดเวลาเพื่อให้ได้รับความนิยม สามารถดำรงอยู่ได้สืบไปจากการศึกษางานวิจัยได้เล็งเห็นถึงสิ่งสำคัญต่อการพัฒนาการแสดง ให้ทันสมัย 3 ส่วนประกอบคือ 1. เนื้อเรื่องการแสดงที่กระชับ ชับไว ตรงไปตรงมา 2. ตัวนักแสดง คำร้อง นำเสียง บทบาท ลีลา การรำ 3. อุปกรณ์ประกอบการแสดงเพื่อความตื่นตาตื่นใจของผู้รับชม

ภาพที่ 6 การแสดงคอนเสิร์ตในรูปแบบลิเก*

2. ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อบทบาทผู้ประกอบอาชีพลิเกในชุมชนตรอกลิเก จ.นครสวรรค์

ผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างเครื่องมือสัมภาษณ์โดยแบ่งออกเป็น 4 ชุด ประกอบด้วย (1) แบบสัมภาษณ์ชุดที่ 1 สัมภาษณ์: ผู้แสดง (2) แบบสัมภาษณ์ชุดที่ 2 สัมภาษณ์: ใต้โหม (3) แบบสัมภาษณ์ชุดที่ 3 สัมภาษณ์: ผู้ว่าจ้าง (4) แบบสอบถามชุดที่ 4 สัมภาษณ์: ผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการที่เกี่ยวข้อง ผลจากการศึกษาสรุปได้ดังนี้

จากการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยพบว่าผู้ประกอบอาชีพลิเกทั้งหมด 186 คน แบ่งเป็นหญิง 76 คน คิดเป็นร้อยละ 40.86 ชาย 110 คน คิดเป็นร้อยละ 59.14

ตารางที่ 1 ข้อมูลสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม

อายุ	จำนวน	ร้อยละ
โสด	65	34.95
สมรส	25	13.45
หม้าย/หย่า	40	21.50
แยกกันอยู่	56	30.10
รวม	186	100

จากตารางที่ 1 พบว่าผู้ตอบแบบสอบถามมีสถานภาพโสดมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 34.95 รองลงมาแยกกันอยู่คิดเป็นร้อยละ 30.10 (กรณีแยกกันอยู่คือคู่สมรสคนใดคนหนึ่งประกอบอาชีพอีกประเภทหนึ่งที่ไม่ได้อาศัยอยู่ในพื้นที่เดียวกัน) หม้ายหย่าคิดเป็นร้อยละ 21.50

ตารางที่ 2 ข้อมูลการรับงานในรอบ 3 เดือนของผู้ตอบแบบสอบถาม

งาน	จำนวน	ร้อยละ
ต่ำกว่า 3 งาน	4	2.15
3 – 5 งาน	15	8.06
6 – 10 งาน	30	16.12
10 – 11 งาน	54	29.03
12 – 20 งาน	69	34.09
21 – 30 งาน	20 (รับงานหลายที่)	10.75
31 งานขึ้นไป	0	0
รวม	186	100

จากตารางที่ 2 พบว่าผู้ตอบแบบสอบถามรับงานในรอบ 3 เดือน ประมาณ 12-20 งาน มากที่สุดจำนวน 69 คน จากผู้ที่ตอบแบบสอบถาม คิดเป็นร้อยละ 34.09 รองลงมารับงานในรอบ 3 เดือน 10-11 งาน คิดเป็นร้อยละ 29.03 จำนวนผู้รับงานน้อยที่สุด ต่ำกว่า 3 งานในรอบ 3 เดือน จำนวน 4 คน คิดเป็นร้อยละ 2.15

ตารางที่ 3 ข้อมูลรายได้ในการประกอบอาชีพภาคในแต่ละเดือนของผู้ตอบแบบสอบถาม

บาท/เดือน	จำนวน	ร้อยละ
ต่ำกว่า 1,000 บาท	0	0
1,000 – 5,000 บาท	47	25.26
6,000 – 10,000 บาท	58	31.20
11,000 – 15,000 บาท	56	30.10
16,000 – 20,000 บาท	25	13.44
21,000 บาทขึ้นไป	0	0
รวม	186	100

จากตารางที่ 3 พบว่าผู้ตอบแบบสอบถามมีรายได้แต่ละเดือนระหว่าง 6,000 – 10,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 31.20 รองลงมาระหว่าง 11,000 – 15,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 30.10 และผู้มีรายได้ต่อเดือนน้อยที่สุด ระหว่าง 16,000-20,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 13.44

ตารางที่ 4 ข้อมูลค่าใช้จ่ายที่สำคัญของผู้ตอบแบบสอบถาม

รายการใช้จ่าย	จำนวนผู้ตอบแบบสอบถาม	ร้อยละ
ออมทรัพย์	1	0.53
อาหารและเครื่องดื่ม	13	6.98
ค่าใช้จ่ายที่อยู่อาศัยและเครื่องใช้ในบ้าน	45	24.19
ค่าใช้จ่ายพาหนะ	25	13.44
ค่าสาธารณูปโภค เช่น ค่าน้ำ ค่าไฟฟ้า ค่าโทรศัพท์ ค่าอินเทอร์เน็ต	14	7.52
ค่าตรวจรักษาพยาบาล	7	3.77
ค่าการศึกษา	10	5.38
ค่าเครื่องแต่งกายอุปกรณ์ในการประกอบอาชีพ	12	6.46
ชำระหนี้สิน	59	31.73
รวม	186	100

จากตารางที่ 4 พบว่าผู้ตอบแบบสอบถามมีค่าใช้จ่ายที่สำคัญที่สุด คือชำระหนี้สิน คิดเป็นร้อยละ 31.73 ค่าใช้จ่ายที่จำเป็นรองลงมาคือ ค่าใช้จ่ายค่าที่อยู่อาศัยและเครื่องใช้ในบ้าน คิดเป็นร้อยละ 24.19 และค่าใช้จ่ายน้อยที่สุด คือ ออมทรัพย์ คิดเป็นร้อยละ 0.53

ตารางที่ 5 ข้อมูลการประกอบอาชีพอื่นควบคู่กับอาชีพลิเกของผู้ตอบแบบสอบถาม

ประกอบอาชีพอื่น ๆ	จำนวน	จำนวน
นักเรียน/นักศึกษา	4	4
พนักงานบริษัท	26	26
ข้าราชการ	3	3
ธุรกิจส่วนตัว	18	18
ไม่ได้ประกอบอาชีพอื่น	70	70
อื่นๆ....	65	65
รวม	186	100

จากตารางที่ 5 พบว่าผู้ตอบแบบสอบถามประกอบอาชีพไม่ได้ประกอบอาชีพใดใด มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 37.64 และประกอบอาชีพค้าขาย ควบคู่อาชีพลิเก มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 34.94 และน้อยที่สุดคิดเป็นร้อยละ 1.62

ภาพที่ 8 เจ้าของคณะลิเกตลกสุขเกษมหัวล้าน ภาพที่ 9 นางเอกคณะลิเกตลกสุขเกษมหัวล้าน

ทางด้านทัศนคติของผู้ประกอบอาชีพลิเกในชุมชนตรอกลิเก จ.นครสวรรค์ พบว่าสาเหตุที่ทำให้ ผู้ประกอบอาชีพลิเกมีสาเหตุมาจากเหตุผล 3 ประการ ดังนี้

1. ความเชื่อในพ่อแก้วว่าเป็นเรื่องที่ตั้งงาม รวมถึงการ มีใจรักชื่นชอบ ในการร้องรำทำเพลง ชอบการแสดงออก ชอบเล่นลิเก

2. ผู้ประกอบอาชีพลิเกส่วนใหญ่เป็นผู้มีรายได้น้อย จะเน้นในการใช้จ่ายในแต่ละเรื่องจึงถูกให้สำคัญกับความเป็นอยู่ และด้วยรายได้ต่ำจึงไม่มีรายได้เพียงพอที่จะทำการศึกษาค้นคว้าหาความรู้ จึงทำให้มีการศึกษาต่ำ และไม่รู้จักประกอบอาชีพอะไรนอกจากลิเก

3. ด้วยพ่อแม่พี่น้องในครอบครัวแสดงลิเกอยู่ในคณะลิเกมาตั้งแต่ยังเด็ก จึงทำให้มีความคุ้นเคย ชิมชับทั้งพบเห็นสัมผัสโดยตรงและทางอ้อม กระทั่งได้สืบทอดอาชีพนี้จากครอบครัว และครอบครัวยังปลูกฝังไปถึงเรื่องความเคารพบูชาครูผู้ให้วิชาความรู้ในการแสดง นั้นเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นความเป็นจริงของผู้ประกอบอาชีพลิเกที่มีสายสัมพันธ์ทางครอบครัว ในการประกอบอาชีพนี้อย่างชัดเจน นี้คือ "สายโลหิตแห่งลิเก" อย่างแท้จริง

ภาพที่ 10 สายโลหิตแห่งลิเก

จากแบบสัมภาษณ์ผู้วิจัย ได้ศึกษาผลกระทบต่องานอาชีพลิเกพบว่า ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อหลักที่สำคัญคือ รายได้ ที่ไม่เพียงพอในการดำรงชีวิตซึ่งได้จากการสัมภาษณ์ตามตารางที่ 2-5 ด้วยเหตุจากยุคสมัยในความนิยมที่เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสโลกาภิวัตน์เมื่อความนิยมในการชมลิเกลดลง บทบาทของลิเกที่เคยมีความสำคัญในงานเทศกาลต่างๆ เป็นเครื่องบันเทิงของประชาชนคนชั้นกลาง ก็เปลี่ยนแปลงกลายเป็นการแสดงในรูปแบบอื่นๆ โดยสรุปปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อบทบาทอาชีพลิเก ดังนี้

1. การเปลี่ยนแปลงยุคสมัยทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยี
2. รายได้ที่ไม่เพียงพอในการดำรงชีวิตซึ่งส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของผู้ประกอบอาชีพลิเก

จากการศึกษาผู้วิจัยได้พบภัยคุกคามที่เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้การว่าจ้างการแสดงลิเกถูกลดบทบาทลงด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ และสื่อยุคใหม่ การแสดงที่บันทึกลงในแผ่นซีดี และดีวีดี รวมถึงการออกอากาศโทรทัศน์ วิทยุ ที่วิทยุท้องถิ่น อินเทอร์เน็ต ละครเวที หรือตลกคาเฟ่ ทำให้ผู้ประกอบการอาชีพลิเกถูกแทนที่ด้วยสิ่งเหล่านี้ ตามยุคสมัยเทคโนโลยี ส่งผลกระทบถึงรายได้ของผู้ประกอบการอาชีพลิเกในชุมชน

ภาพที่ 11 การแสดงคอนเสิร์ตในรูปแบบลิเก

3. แนวทางการส่งเสริมอาชีพศิลปินในชุมชนตรอกลิเก จ.นครสวรรค์

ผู้วิจัยได้เล็งเห็นถึงแนวทางการส่งเสริมอาชีพศิลปินในชุมชนตรอกลิเก ออกเป็น 3 แนวทางดังนี้

1. แนวทางการส่งเสริมจากหน่วยงานภาครัฐ
2. แนวทางการส่งเสริมในรูปแบบปลูกจิตสำนึกให้กับเยาวชนในจังหวัดนครสวรรค์
3. แนวทางการส่งเสริมให้ชุมชนดำรงอยู่ได้อย่างเข้มแข็งและยั่งยืน

1. แนวทางการส่งเสริมจากหน่วยงานภาครัฐ

ผลการศึกษาหน่วยงานภาครัฐที่ส่งเสริมและสนับสนุนศิลปวัฒนธรรมของหน่วยงานราชการส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมในจังหวัดนครสวรรค์ประกอบด้วย

4 หน่วยงาน ได้แก่

- 1) สภาวัฒนธรรมจังหวัดนครสวรรค์ โดยประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดนครสวรรค์
- 2) สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนครสวรรค์
- 3) ที่ว่าการอำเภอเมืองนครสวรรค์
- 4) ศูนย์การท่องเที่ยว กีฬา และนันทนาการ จังหวัดนครสวรรค์

หน่วยงานที่เป็นกลุ่มตัวอย่างเป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่ในการรับผิดชอบและมีความเกี่ยวข้องในการอนุรักษ์ ส่งเสริม และสนับสนุนศิลปวัฒนธรรมของจังหวัดนครสวรรค์ประสานสภาวัฒนธรรมจังหวัดนครสวรรค์ได้กล่าวถึงแนวนโยบายในการดำเนินโครงการและกิจกรรมของสภาวัฒนธรรมจังหวัดนครสวรรค์ โดยสภาวัฒนธรรมได้มีการจัดโครงการหรือกิจกรรมในการดำเนินการเพื่อเป็นการส่งเสริมและสนับสนุนศิลปวัฒนธรรมในชุมชนตรอกลิเก

ผู้อำนวยการสำนักงานวัฒนธรรม จังหวัดนครสวรรค์ ก็ได้กล่าวเช่นเดียวกันว่า "สำนักงานวัฒนธรรมมีหน้าที่ ส่งเสริม สนับสนุน การอนุรักษ์ งานด้านศิลปวัฒนธรรมในทุกประเภททุกสาขา ทำหน้าที่สืบสาน จารีต ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดั้งเดิมของท้องถิ่น"

2. แนวทางการส่งเสริมในรูปแบบปลูกจิตสำนึกให้กับเยาวชนในจังหวัดนครสวรรค์ นางสมปอง อินทพัฒน์ นักวิชาการวัฒนธรรมของที่ว่ากรมอำเภอเมืองนครสวรรค์ ได้อธิบายให้เห็นถึงปัญหาในการเข้าไปส่งเสริมและสนับสนุน ในศิลปวัฒนธรรมต่างๆ ว่า "เยาวชนรุ่นใหม่ส่วนใหญ่ไม่นิยมดูแล เพราะมีสื่อบันเทิงให้ชมมากกว่า ชมลิเกในทุกวันนี้ จึงขาดการปลูกฝังให้นิยมและชื่นชอบลิเก ในส่วนหน่วยงานเองก็ขาดบุคลากรที่จะเข้าร่วมทำงานเพื่อการส่งเสริมสนับสนุนงานด้านศิลปวัฒนธรรม"

ในส่วนของความรับผิดชอบของที่ว่ากรมเมืองนครสวรรค์ นางสมปอง อินทพัฒน์ นักวิชาการวัฒนธรรม ได้กล่าวว่า "อำเภอก็ให้การส่งเสริมสนับสนุนในด้านวัฒนธรรม แต่เราเน้นการปลูกจิตสำนึกให้เยาวชน และประชาชนให้มีจิตสำนึกเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สืบสานวัฒนธรรม"

3. แนวทางการส่งเสริมให้ชุมชนดำรงอยู่ได้อย่างเข้มแข็งและยั่งยืน การสร้างให้ชุมชนตรอกลิเกจังหวัดนครสวรรค์ ดำรงอยู่ได้อย่างเข้มแข็ง เป็นบทบาทหน้าที่ของการปกครองส่วนท้องถิ่น ที่จะต้องเข้ามาศึกษาและมีส่วนร่วมและทำความเข้าใจถึงความต้องการ ความจำเป็น และข้อจำกัดของชุมชนอย่างลึกซึ้ง เป็นแนวทางหนึ่งที่จะสร้างความเข้าใจในการขับเคลื่อนพัฒนาชุมชน และนำชุมชนดำเนินโครงการไปสู่เป้าหมายตามแนวทางที่วางไว้ โดยผู้วิจัยได้สร้างองค์ประกอบในการขับเคลื่อน 3 องค์ประกอบดังนี้ สร้างอาชีพ สร้างรายได้ สร้างความมั่นคง

1. การสร้างอาชีพ มุ่งเน้นกลยุทธ์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในตรอกลิเกจังหวัดนครสวรรค์ ในการประกอบอาชีพลิเกในชุมชนเพื่อเสริมจุดแข็ง และหาจุดขายของอาชีพลิเกในชุมชน โดยใช้เทคโนโลยีใหม่ๆ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ และการพัฒนากระบวนการทำงาน การควบคุมกระบวนการผลิตให้มีประสิทธิภาพสูงสุด รวมทั้งปรับ กลยุทธ์การดำเนินการประกอบอาชีพลิเกด้วยความรอบคอบ อย่างเหมาะสม บริหารความเสี่ยงอย่างรัดกุม เพื่อเจริญเติบโตอย่างมั่นคงและยั่งยืน เช่น ผู้วิจัยได้สังเกตเห็นถึงศิลปะการแสดงลิเกที่มีในชุมชน จำนวน 31 คณะ ในปัจจุบัน ทำการจัดพื้นที่สร้างสถานที่ ให้พร้อมในการทำการแสดง เพื่อเปิดวิกลิเก จำนวนบัตร โดยจัดสรรให้ทุกคณะลิเกมีส่วนร่วมในการแสดง เพื่อกระจายรายได้ นอกจากนั้น จัดสรรพื้นที่ในตรอกลิเกให้เป็นบรรยากาศตรอกลิเก จะก่อให้เกิดอาชีพเสริมอย่างมากมาย อาทิเช่น ร้านถ่ายภาพชุดลิเก ผลิตภัณฑ์ที่มี

ความเกี่ยวข้องกับลิเกเพื่อเป็นของที่ระลึก ร้านอาหาร ร้านกาแฟในมุมต่างๆ ในตรอกลิเก ร้านตัดเสื้อผ้าชุดลิเก ร้านขายเครื่องประดับและ เสื้อผ้าชุดลิเก และอื่นๆ ถือเป็นกรสร้างอาชีพให้เกิดขึ้นในตรอกลิเก รวมทั้งเป็นการประชาสัมพันธ์การว่างงานลิเกไปด้วย

2. สร้างรายได้ เมื่อสร้างกลยุทธ์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในตรอกลิเกจังหวัดนครสวรรค์ นโยบายว่าจ้างคนในชุมชนซึ่งอยู่ในพื้นที่ที่ในชุมชนตรอกลิเกเป็นพนักงาน ผู้รับการแสดง และร่วมสนับสนุนชุมชน ให้มีรายได้เพิ่มขึ้นโดยใช้ผลิตภัณฑ์ สินค้าที่ผลิตโดยชุมชน เช่น อาหาร เครื่องดื่ม วัสดุเครื่องประดับชุดเสื้อลิเก นอกจากนั้น ยังช่วยส่งเสริมอาชีพของชุมชนให้มีความแข็งแกร่ง ด้วยการให้ความรู้ในการจัดทำผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นให้มีคุณค่าเพิ่มมากขึ้น เช่น การปรับปรุงคุณภาพสินค้า การออกแบบบรรจุภัณฑ์ การตลาด และนำไปสู่การรวมกลุ่มกันในรูปแบบ ของชมรมลิเก สหกรณ์หมู่บ้าน ซึ่งเป็นการสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนอย่างยั่งยืน

3. สร้างความมั่นคง คนในชุมชนปฏิบัติตามแนวปฏิบัติในเรื่องหลักการกำกับดูแลกิจการที่ดีที่ออกโดยจัดตั้งคณะกรรมการ กำกับดูแล ทั้งนี้หลักการดังกล่าวจะต้องได้รับการปรับปรุงให้สอดคล้องกับชุมชน ซึ่งเนื้อหาของหลักการนี้ได้แบ่งออกเป็น5หมวดคือ

• สิทธิของคณะลิเกที่เข้าร่วมการสร้างให้ชุมชนตรอกลิเกจังหวัดนครสวรรค์ ดำรงอยู่ได้อย่างเข้มแข็ง

- การปฏิบัติต่อผู้ดำเนินการธุรกิจในตรอกลิเกอย่างเท่าเทียมกัน
- บทบาทของผู้มีส่วนได้เสีย
- การเปิดเผยข้อมูลและความโปร่งใส
- ความรับผิดชอบของคณะกรรมการที่ถูกแต่งตั้งขึ้น

ในแต่ละหมวดข้างต้นประกอบด้วยส่วนที่เป็นหลักการสำคัญ และส่วนที่เป็นแนวปฏิบัติที่ดีเพื่อให้คณะลิเกสามารถปฏิบัติตามหลักการดังกล่าวนอกจากนี้กรรมการที่ได้รับการแต่งตั้ง จะต้องศึกษาเอกสาร“คู่มือกรรมการ” ที่ออกโดยสำนักงานคณะกรรมการ ก.ล.ด. (สำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ หรือ ก.ล.ด. เป็นองค์กรของรัฐที่ทำหน้าที่กำกับดูแลและพัฒนาตลาดทุนไทยให้เป็นแหล่งระดมทุนและแหล่งลงทุนที่มีประสิทธิภาพของทั้งภาครัฐ เอกชน และประชาชนทั่วไป) เพื่อให้เข้าใจถึงบทบาทหน้าที่ของกรรมการได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ในการดำเนินการตามแนวส่งเสริมจากการค้นคว้าศึกษาอาจจะต้องใช้ระยะเวลาในการทำความเข้าใจกับคนในชุมชนตรอกลิเกอย่างมากและจะต้องมีเจ้าหน้าที่ที่มีความรู้ความสามารถในการให้คำปรึกษาในด้านการจัดการอย่างใกล้ชิดเหตุผลเพราะพื้นฐานของคนในชุมชนตรอกลิเกมีแนวความคิดในการอนุรักษ์ในรูปแบบการแสดงลิเกเพียงอย่างเดียวยังไม่มีความคิดวิสัยทัศน์รูปแบบการอนุรักษ์ในรูปแบบอื่นๆ

การส่งเสริมในแง่ของการสร้างชุมชนศิลปะ ควรเปิดพื้นที่ และการจัดการให้มีอาณาบริเวณที่อยู่อาศัยของผู้ประกอบอาชีพศิลปะซึ่งนั่นอาจจะส่งผลดีต่อเศรษฐกิจของชุมชนเมืองในเวลาต่อมา โดยองค์กรการปกครองท้องถิ่นสามารถเข้ามาจับบทบาทในการร่วมสร้างชุมชนศิลปะอย่างเป็นทางการโดยมีแนวทางในการจัดพื้นที่ในชุมชนตรอกลิเก จ.นครสวรรค์ เป็นสถานที่เรียนรู้แลกเปลี่ยน พร้อมทั้งเป็นสถานที่จัดการแสดง หรือฝึกหัดรำได้ เพื่อจัดเป็นพิพิธภัณฑ์ชีวิตลิเก จ.นครสวรรค์ โดยแหล่งเรียนรู้นี้เป็นแหล่งวัฒนธรรมชุมชนของผู้ประกอบอาชีพลิเกรวมทั้งเป็นสถานที่ที่เปิดโอกาสให้ประชาชน หรือเยาวชนผู้สนใจทั่วไปเข้ามาศึกษาหาความรู้ทุกแขนงที่เกี่ยวข้องกับศาสตร์ “นาฏดุริยางค์” แนวทางนี้เป็นการบ่มเพาะให้เกิดการถ่ายทอดการศิลปะการแสดงสู่ชุมชนอย่างเป็นทางการและเป็นรูปธรรมและเป็นการสร้างคืนความมีชีวิต และความเชื่ออาทรให้กับสังคมอีกรูปแบบหนึ่ง

ทั้งนี้แนวทางการส่งเสริมได้มีการดำเนินการตามแนวทางต่างๆ ตามที่ผู้วิจัยได้นำเสนอเอาไว้ให้ผู้ประกอบอาชีพลิเกในชุมชนตรอกลิเก จ.นครสวรรค์ จะเลื่อนเข้าสู่ความยั่งยืนทางวัฒนธรรมพื้นถิ่นในอนาคต เปลี่ยนจากอดีต “สลัมลิเก” เป็น “ฮอลล์ลิเก”

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ผลวิเคราะห์ข้อมูลแนวคิดการถ่ายทอดและการรับวัฒนธรรม จากการศึกษาพบว่ารูปแบบการถ่ายทอดมีลักษณะตามแบบทฤษฎีแนวคิดการถ่ายทอดและการรับวัฒนธรรม คือ ผู้ใหญ่หรือครูในคณะลิเกนั้นได้ทำการสอนและวางรากฐานของการสืบทอดความรู้และทักษะของศิลปะการแสดงลิเกรุ่นสู่รุ่น เพื่อเป็นการสืบสาน ดูแล รักษา ศิลปะการแสดงลิเกไว้ โดยทั้งนี้การถ่ายทอดนั้นอาจเกิดขึ้นภายในครอบครัวของคณะลิเกเอง หรือจากครูสู่ศิษย์ รุ่นสู่รุ่น ในการสืบทอดทุกครั้งจะต้องมีการประกอบพิธีครอบครูเพื่อเป็นเครื่องชีวิตว่าบุคคลที่ได้รับการครอบครูนั้น ได้เข้ามาสู่การเป็นศิษย์สืบสานการแสดงลิเกอย่างเต็มตัว ซึ่งในการแสดงแต่ละครั้งผู้แสดงจะต้องทำพิธีการไหว้ครูก่อนทุกครั้ง นั่นคือวัฒนธรรมหรือธรรมเนียมปฏิบัติที่ทำสืบต่อกันมาอย่างช้านาน สอดคล้องกับ (อมรา พงศาพิชญ์, 2540 : 31) ได้เสนอแนวคิดในเรื่องการถ่ายทอดวัฒนธรรม โดยกล่าวถึงวัฒนธรรมว่าเป็นระบบสัญลักษณ์ที่มนุษย์สร้างขึ้น วัฒนธรรมคือสิ่งที่มนุษย์จะต้องเรียนรู้และต้องมีการถ่ายทอด การถ่ายทอดวัฒนธรรมที่เห็นได้ชัดมากที่สุดคือ การที่พ่อแม่สอนลูกว่าอะไรควรอะไรไม่ควร และไม่ควรในสังคมไทยพ่อแม่สอนลูกให้ไหว้ผู้อาวุโสว่าผู้น้อย การสอนในลักษณะนี้เป็นการถ่ายทอดระบบสัญลักษณ์ การถ่ายทอดวัฒนธรรมก็คือการสอนให้คนรุ่นหลังรู้ถึงระบบสัญลักษณ์ของสังคม

ผลวิเคราะห์ข้อมูลแนวคิดทฤษฎีวัฒนธรรมกับการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากว่าในปัจจุบันนั้นการแสดงลิเกได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมในหลายมุมมอง ในเรื่องของรูปแบบการแสดงที่นำบทละครนอกหรือจากนิทานพื้นบ้าน เช่น ขุนช้าง ขุนแผน ปลายุทอง ฯลฯ แต่กับปัจจุบัน

การดำเนินเรื่องนั้นมีการสอดแทรกเรื่องปัจจุบันในสังคม เช่น ใช้ชื่อดาราที่มีชื่อเสียงในขณะนั้นเพื่อเป็นการทำให้เรื่องราวที่มีความน่าสนใจมากขึ้นกว่าเดิม และทั้งนี้ยังมีการเล่นเพลงลูกทุ่ง ทำการแสดงดนตรีก่อนที่ลิเกจะออกโรงหรือแม้กระทั่งนำคำพูดทางการเมืองมาหยอกล้อเพื่อทำให้เกิดอารมณ์ในการรับชมมากขึ้นนั่นเอง ซึ่งทั้งหมดนั้นคือวัฒนธรรมของสังคมในขณะนั้นสอดคล้องกับ ก่อ สวัสดิพานิช (บุญยัง หมั่นดี, 2544 : 2) กล่าวว่าวัฒนธรรมเป็นผลรวมของลักษณะอันเด่นชัดของจิตใจ วัตถุ ปัญญาและอารมณ์ ซึ่งเป็นคุณลักษณะของกลุ่มชนหรือสังคมหนึ่งโดยที่วัฒนธรรมประกอบด้วย ความเชื่อทางวัฒนธรรม รูปแบบทางวัฒนธรรม และคุณค่าทางวัฒนธรรม

ผลวิเคราะห์ข้อมูลแนวความคิดในการอนุรักษ์ชุมชน คือ การทำนุบำรุง รักษา ดูแล หรือการป้องกันมิให้สังคมหรือชุมชนตรอกลิเกจังหวัดนครสวรรค์ ถูกกระแสโลกาภิวัตน์ทำลายจนสูญสิ้นไปโดยทั้งนี้ การอนุรักษ์ศิลปะของการแสดงลิเกนั้นก็คือการอนุรักษ์ศิลปะการแสดงลิเกให้คงอยู่ในสังคมไทยในรูปแบบปัจจุบัน อนุรักษ์และส่งเสริมให้ลิเกเป็นส่วนหนึ่งของงานพิธีกรรม หรือธรรมเนียมที่ดี จะสามารถผลักดันให้ชุมชนตรอกลิเก จังหวัดนครสวรรค์มีความเข้มแข็ง และยังคงอยู่คู่จังหวัดนครสวรรค์ สร้างชื่อเสียงต่อไป ถ้าวันใดที่ไม่มีผู้ประกอบอาชีพลิเกอยู่ในชุมชนตรอกลิเกนั้นคงจะไม่สามารถชื่อชุมชนตรอกลิเกได้ เพราะไม่มีสัญลักษณ์ที่แสดงถึงที่มาของคำว่า “ชุมชนตรอกลิเก” ที่เคยมีอยู่ในอดีต สอดคล้องกับ (Bernard M. Feilden, 1994: 14) ว่า “การกระทำใดๆ เพื่อป้องกันการเสื่อมลงรวมถึงการยืดอายุของมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงต่อผู้คนถึงความมหัศจรรย์ในงานศิลปะและสืบทอดอารยธรรมของมนุษย์ที่มีอยู่ในเหล่านั้น”

ข้อเสนอแนะ

1. หน่วยงานภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น วัฒนธรรมจังหวัดนครสวรรค์ องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น จะต้องมีนโยบาย แผนงานที่และต่อเนื่อง ในลักษณะของการพัฒนาแบบยั่งยืนเป็นไปในทิศทางเดียวกัน
2. ผลักดันชุมชนให้เป็นชุมชนที่มีอัตลักษณ์เป็นของตนเอง เพื่อเกิดความภูมิใจในชุมชนของตน
3. ส่งเสริมเยาวชนรุ่นใหม่ให้ได้สืบทอดและภูมิใจในการแสดงศิลปะพื้นบ้าน
4. ส่งเสริมวัฒนธรรมกับการท่องเที่ยวเชิงศิลปะของชุมชนเพื่อเพิ่มขีดความสามารถของนักแสดงให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะนำมาสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ต้องการให้มีการศึกษารากเหง้าของศิลปะเพื่อนำมาสอนเยาวชนและบุคคลที่ทั่วไปให้ทราบถึงความสำคัญของศิลปะที่นับวันจะสูญหายไปตามความเจริญของสังคม
2. ต้องการให้มีการบรรจุหลักสูตรศิลปะการแสดงลิเกลงไปเป็นหลักสูตรการศึกษาตั้งแต่ระดับลงไปจนถึงระดับอุดมศึกษา เพื่อเป็นการต่อยอดรากเหง้าของเราที่บรรพบุรุษได้คิดค้นและเพียรรักษามาอย่างยาวนาน

เอกสารอ้างอิง

- แบรดเลย์ แดนบิช.(2514). อักษรวิธานศรีปัท. ชลดา โกพัฒตา. (2533). ทาสกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ 2325-2448. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อเนก นาวิกมูล. (2538). ฝรั่งเขียนไทย. กรุงเทพฯ : บริษัท สำนักพิมพ์แสงแดดจำกัด, สุรพล วิรุฬห์รักษ์.(2546). "วิวัฒนาการของลิเกในประเทศไทย" ในสารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคกลางเล่ม12, มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทยธนาคารไทยพาณิชย์, หน้า 5869-5871) กมล ปั่นกลาง, เดชฤทธิ์ ทองประภา, นภารัตน์ จันทร์ขำ, ทิพย์รัตน์ วิจารณ์ท์, วาสิฏฐิ วิมลพรหม. (2548). ลิเก: ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำรงอยู่. ปรินญาโท. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สังคมศึกษา. มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- สุรพล วิรุฬห์รักษ์. (2523). ลิเก. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ หน้า 22-27
- สุรียา สมุทคุปต์. (2545). การเมืองวัฒนธรรมในบุญผะเหวดร้อยเอ็ด. นครราชสีมา : สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.
- สุรียา สมุทคุปต์, พัฒนา กิติอาษาและศิลปกิจ ตี้นติกุล.(2545). แต่งองค์ทรงเครื่อง : ลิเก . วัฒนธรรมไทย. นครราชสีมา.
- สุรียา สมุทคุปต์. (2545). การเมืองวัฒนธรรมในบุญผะเหวดร้อยเอ็ด. นครราชสีมา : สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2524). พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษไทย. กรุงเทพฯ : อมรินทร์ พรินต์ติ้งกรุ๊ป.
- สุรพล วิรุฬห์รักษ์. (2523). ลิเก. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ หน้า 58-66
- จตุพร สีม่วง . (2543). ลีลาการขับเสภาไทย. กรุงเทพมหานคร:ฐานข้อมูลวิทยานิพนธ์ไทย.
- อมรา พงศาพิชญ์. (2540). โครงการพัฒนาชุดโครงการวิจัยเรื่องความหลากหลายทางวัฒนธรรม (Cultural Diversity). กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- สุวัฒนา ธาดานิติ. (2533). ทฤษฎีและแนวปฏิบัติ การอนุรักษ์อนุสรสถานและแหล่งโบราณคดี, (กรุงเทพฯ : บ. ธีรพัฒน์ จำกัด)
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2531). พจนานุกรมเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ. 2530. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช
- _____. (2530). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.

